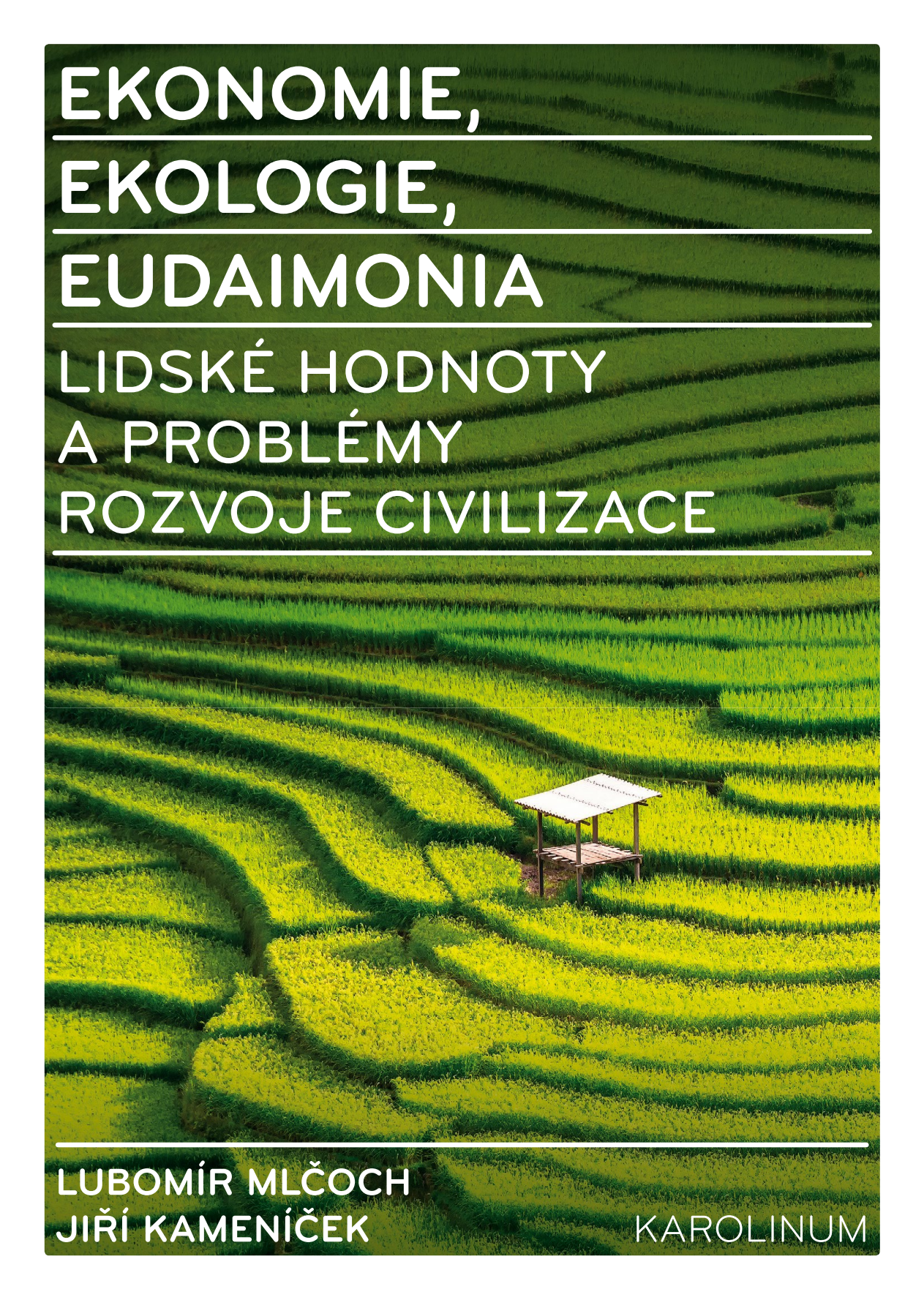

An aerial photograph of terraced rice fields. The fields are filled with young rice plants, showing a mix of green and yellowish-green. The terraces are carved into the hillsides, creating a series of curved, step-like patterns. In the lower right portion of the image, there is a small, simple wooden structure with a flat roof, possibly a guardhouse or a rest stop. The overall scene is peaceful and rural.

EKONOMIE, EKOLOGIE, EUDAIMONIA

LIDSKÉ HODNOTY A PROBLÉMY ROZVOJE CIVILIZACE

LUBOMÍR MLČOCH
JIŘÍ KAMENÍČEK

KAROLINUM

Ekonomie, ekologie, eudaimonia

Lidské hodnoty a problémy rozvoje civilizace

Připomínka dvaceti let studentské ceny Josefa Vavrouška
na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze

Lubomír Mlčoch

Jiří Kameníček

Recenzovali:

prof. RNDr. Bedřich Moldan, CSc., d. h. c.

prof. RNDr. Hana Librová, CSc.

PhDr. Michal Bauer, CSc.

Vydala Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum

Redakce Alena Jirsová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2016

© Lubomír Mlčoch, Jiří Kameníček, 2016

ISBN 978-80-246-3280-3

ISBN 978-80-246-3297-1 (pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2016

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

ÚVODNÍ SLOVO A PODĚKOVÁNÍ	7
1. KDO BYL JOSEF VAVROUŠEK	9
2. SYSTÉMOVÝ INŽENÝR A VIZIONÁŘ V ČESKÉM PROSTŘEDÍ	15
3. J. VAVROUŠEK A „RADA MOUDRÝCH“ SVĚTA JEHO DOBY: K. BOULDING, B. WARD A AMARTYA SEN	19
4. SLABINY MODELU VŠEOBECNÉ TRŽNÍ ROVNOVÁHY V EPOŠE ANTROPOCÉNU	29
5. EUDAIMONIA A ŠTĚSTÍ. FINALITA EKONOMIE, ÚDĚL A POSLÁNÍ ČLOVĚKA NA ZEMI	35
6. CENA JOSEFA VAVROUŠKA OČIMA MLADÝCH ÚČASTNÍKŮ SOUTĚŽE	41
6.1 OHLAS CENY MEZI STUDENTY UNIVERZITY KARLOVY	43
6.2 PŘÍSPĚVKY MORAVSKÉ ENVIRONMENTÁLNÍ A ROZVOJOVÉ ŠKOLY	50
7. EPILOG JAKO NADĚJE EKOLOGICKÉ KONVERZE	55

PŘÍLOHY (Jiří Kameníček) -----	59
A. FAKSIMILE „ZAKLÁDACÍ LISTINY“ STUDENTSKÉ SOUTĚŽE O CENU JOSEFA VAVROUŠKA -----	61
B. SEZNAM PŘIHLÁŠENÝCH A OCENĚNÝCH STUDENTSKÝCH PRACÍ V LETECH 1996–2015 -----	62
C. FOTOGRAFICKÁ PŘÍLOHA -----	88
LITERATURA -----	93

ÚVODNÍ SLOVO A PODĚKOVÁNÍ

Tato publikace vychází jako připomínka dvacetiletého výročí tragické smrti Josefa Vavrouška, posledního československého federálního ministra pro životní prostředí a proděkana pro rozvoj Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. Dvacátého výročí dosáhla i studentská Cena Josefa Vavrouška „Lidské hodnoty a problémy rozvoje civilizace“. Odezva mladé generace na tuto soutěž je přesvědčivá nejen počtem skoro 270 přihlášených prací za těch 20 let, ale i šíří jejich záběru a kvalitou provedení. „Odhalené preference“ bakalářů, magistrů i doktorandů dokládají, že účastníci soutěže jsou si vědomi společenské závažnosti problematiky na rozhraní přírodních a humanitních věd. Cena záhy překročila nejen hranice fakulty, kde byla vyhlášena, ale i *alma mater* – *Karlova Univerzita* – jí byla časem příliš úzká. V soutěži se již řadu let setkáváme s pracemi mnoha dalších českých a moravských vysokých škol.

Předseda Výboru pro udělování Ceny Josefa Vavrouška a jeho dlouholetý sekretář se shodli na tom, že dvacetileté jubileum si zaslouží jak zamyšlení nad plody této soutěže, tak i důkladné zdokumentování. Těmto dvěma cílům odpovídá i naše autorská dělba práce. Název jubilejní publikace staví ze společenských věd do popředí ekonomii, což má dva důvody. Ten osobní spočívá v tom, že oba autoři jsou *cives academici* Institutu ekonomických studií Fakulty sociálních věd UK. Druhý důvod má však objektivní povahu. Právě ekonomie je jako disciplína nejtěsněji spojená s rozvojem naší civilizace, ale současně i s největším dílem spoluodpovědnosti za ekologické problémy naší doby a za vážná ohrožení přírody do budoucna. Ale ani práce přihlášené do soutěže, ani zamyšlení nad nimi, nezůstávají jen u ekonomie. To dokládá i třetí klíčové slovo titulku publikace: *eudaimonia* antických řeckých filosofů, jemuž dnes rozumíme již více jako lidskému štěstí než blaženosti. Lidské hodnoty jsou tedy v ohnisku zájmu mladých adeptů soutěže i našeho zamyšlení. A jedním z nejdůležitějších poselství je poznání, že ani ekonomie není osvobozená od hodnot. Naopak, je nesporně hodnotově orientovaná. A to způsobem, který se může ocitat v rozporu jak s ekologií, tak s lidským štěstím. Což volá po nápravě, po konverzi, po změně paradigmatu. Jakýmsi nezamýšleným souběhem okolností jsme na publikaci pracovali v době vydání encykliky *Laudato si'* papeže Františka. A s překvapením jsme zjišťovali pozoruhodně vysokou afinitu, příbuznost dřívějších vizí Josefa Vavrouška s poselstvím této encykliky.

Sluší se poděkovat Fakultě sociálních věd, která Cenu léta sponzorovala a podporuje, že naši jubilejní publikaci zařadila do svého edičního plánu. Pracovním fakultní knihovny v Opletalově ulici jsme zavázáni za ochotu při zprostředkování přístupu k archivu studentských prací přihlášených do soutěže. Nakladatelství Karolinum pak se laskavě ujalo vydání tohoto příležitostného tisku, od něhož si slibujeme podpoření zájmu o Cenu Josefa Vavrouška do budoucnosti. Naše poděkování patří rovněž recenzentům studie za jejich cenné

připomínky. Jejich závažnosti jsme si dobře vědomi. Dva recenzenti se ekologii a environmentálním studiím věnují celou svou profesionální dráhu. Třetí pak je představitelem mladé vědecké generace, na níž především spočívá naléhavá společenská objednávka, úsilí k obrácení cílů bádání k tomu, aby lidstvo lépe rozumělo svému poslání na Zemi. A my lidé svému lidství. Ing. Evě Vavrouškové a Nadaci Partnerství děkujeme za laskavé poskytnutí fotografií do přílohy této publikace. A konečně, jakkoliv to může vyznívat neobvykle, jeden každý z nás dvou vyjadřuje svou vděčnost za příležitost spolupracovat na přípravě této nevelké, ale pro nás i osobně důležité publikace.

Lubomír Mlčoch a Jiří Kameníček

Praha, listopad 2015

KDO BYL JOSEF VAVROUŠEK

Ing. Josef Vavroušek, CSc. (*15. 9. 1944, †18. 3. 1995), generační druh, kolega ve vedení fakulty, přítel. Dva roky ministr – předseda Federálního výboru pro životní prostředí (červen 1990–červen 1992), podobně krátkou dobu proděkan pro rozvoj Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. Pro širší veřejnost zazářil jen krátce. Jeho odkaz odolává dvěma desetiletím a jako by dozrával.

Narození ve stejném roce, avšak studující paralelně na vysokých školách v Praze, VŠE a ČVUT, jsme se neznali. Už jako absolvent jsem se z médií dozvěděl o expedici pražských vysokoškoláků do nemocnice Alberta Schweitzera v Lambaréné v africkém Gabonu. Mezi nimi byl i Josef Vavroušek. Co vedlo mladého technika k účasti na humanitární misi? Můžeme se dohadovat, že „to bylo v něm“. Z pozdějších debat s Josefem bych jistou hypotézu měl.

Josef jako student byl také „pom-věd“, čili pracoval na katedře u doc. RNDr. Alfonse Bašty jako pomocná vědecká síla. Tohoto matematika vyučujícího na ČVUT poutala (patrně jako „koníček“) teologie. K této zálibě neváhal využívat i služeb své pomocné vědecké síly. Jakým překvapením pro Josefa bylo, když jako první vědecký úkol měl z Klementina přinést šest knih, přičemž všechny byly teologickými traktáty!

Teologie však pro „Alouška“ Baštu (jak mu familiárně říkali kolegové a přátelé) v žádném případě nebyla únikem od reality. On, vzděláním matematik, se výzkumně zabýval teorií rozhodování. Což v podmínkách socialistického plánování a řízení bylo nelehké pole. Klíčovým obohacením teorií – přišedších ze zcela jiných manažerských systémů – se stal jeho koncept „vnitřního modelu

světa rozhodovatele“. „Decision maker“ nebyl v Baštově pojetí pouhým bezduchým kalkulátorem nákladů a výnosů, ale osobou, osobností. Vnitřní model světa mladé pomocné vědecké síly nejspíše nemohl zůstat neovlivněn osobností pana docenta.

Svá rozhodnutí nemíváme vždy plně pod kontrolou. Není podstatné, že humanitární expedice našich vysokoškoláků nakonec pro byrokratické překážky tamního režimu do Lambaréné vůbec nedorazila. Pověst věřícího člověka a humanisty Alberta Schweitzera tím v očích účastníků jistě nijak neutrpěla. A lze se domnívat, že velký vzor ovlivnil vnitřní svět Josefa Vavrouška v tom smyslu, že nestačí jen poznávat, co je dobro a co je zlo. Ale podle poznaného je také třeba jednat. „Acting for the best.“ Je možné, že spojení víry, bádání, sociální práce a umění, ztělesněné v osobnosti varhanního virtuóza Schweitzera, měla na Josefa svůj vliv. Býval zasvěceným a vášnivým posluchačem klasické, také varhanní hudby.

Co se však ukázalo být rozhodující zkušeností z expedice putující několika africkými státy a co Josefa ovlivnilo na celý další život, byly zážitky ničivých následků neregulovaného (nebo špatně regulovaného) trhu na přírodní prostředí zemí, kterými expedice vedla. Tento silný „ekologický“ zážitek se na Josefově výzkumném úsilí po značnou dobu nejprve vůbec neprojevoval. Ostatně zabýval se – jak jinak – nikoli kapitalistickým tržním hospodářstvím v zemích třetího světa, ale centrálně plánovaným hospodářstvím reálného socialismu u nás. Josef pracoval v Ústavu pro ekonomiku a řízení vědeckotechnického rozvoje. Jeho publikace: „Model systému řízení průmyslového podniku a jeho aplikace“ (1974) vyšla v Praze v edici „Ekonomie a společnost“ (sv. 72), v níž v příznivějších časech konce šedesátých let a konce našich studií vycházely též překlady nejlepších prací elitních ekonomů ze Západu. Ani v této, ale ani v pozdější Josefově (a jím vedeném kolektivem) práci „Problémy hodnocení vědeckotechnického rozvoje“ (Praha 1982), vydané jeho mateřským ústavem, však zvláštní pozornost věnovanou životnímu prostředí nenacházíme.

V té době jsem se s Josefem seznámil. Přes veškerou blízkost výzkumných zájmů však existoval jeden důležitý rozměr Josefovy osobnosti, který mi nebyl příliš srozumitelný. Josef byl vášnivým horolezcem. Což pro mne, který až do maturity vyrůstal na Hané, na jejímž obzoru se v dále rýsovaly nanejvýš Hostýnské vrchy, byla láska opravdu vzdálená. Pro Josefa však hory, či spíše velehory, byly víc než láska. Byla to vášeň. Jednou mi vyprávěl, jak o vlásek unikl smrti na Pamíru, kde se nad ním a jeho kamarádem zřítila obrovská lavina. Ta – pouze tlakovou vlnou – připravila o život Josefova kolegu. Josefovi se „jen“ zlomila jedna kost – lopatka, jak se pevně držel cepínu zaseknutého na poslední chvíli. Po nedlouhé rekonvalescenci a ještě ne zacelené ráně na duši po ztraceném příteli, se Josef opět chystal do velehor. Tentokrát do Vysokých Tater, jež se mu později po létech staly osudnými. Na moji nechápavou otázku „co tam hledá a proč si už nedá pokoj?“, měl jasnou a zřetelnou odpověď. Ta však pro tazate-

le dál zůstávala záhadou a tajemstvím: „Nemám to čím nahradit!“ Tak silným zážitkem bylo pro Josefa každé zdolání některého z vysokohorských velikánů. „Dotýkat se vrcholů“ (viz Martinek, 2014) je jednou z možných interpretací putování cestami duchovního života. I tam poutník riskuje pády do propastí. Avšak „putování do Boha“ (sv. Bonaventura) je cílem, který za ta rizika stojí. Tak si po několika desetiletích vysvětluji motivaci pro velkou Josefovou lásku.

Vyprávění o existenciálním zážitku po návratu a neúspěchu cesty na Kavkaz však bylo jen příležitostné, i když si je vybavuji velice živě. Setkali jsme se z odborných důvodů. Josef se stal mým „zadavatelem“ výzkumné studie, formou „dohody o provedení práce“. Ve studii o chování podniku v plánovacím systému jsem měl popsat svých deset let praktických zkušeností z práce v podniku TESLA Holešovice. Těch deset let jsem se také znal s Evou, později Josefovou ženou. Ing. Eva Mlčouchová rovněž pracovala v Tesle a kvůli podobnosti našich příjmení mne často žertem oslovovala jako brášku bez „u“. Za příjmením Mlčouchová, jež Eva tehdy nesla, se skrývala její předchozí velká láska a další velká vášeň pro velehory, rovněž zaplacená cenou nejvyšší. Evin první manžel zahynul v Andách jako člen československé expedice do Peru...

Dotýkat se vrcholů, po tom Josef toužil i ve výzkumu. Práci, kterou mi zadával, nepodmiňoval žádným vedlejším ideologickým omezením. Nabízel mi naprostou akademickou svobodu, což byl v časech normalizace kontrast, který se dnes nedá hodnověrně popsat. Já jsem této tvůrčí svobody využil. Byla pro mne darem.

Problémy s vyzněním studie se projeví až poté, kdy Josef navrhl, aby Ústav mou práci publikoval. K tomu sice došlo, ale až v roce 1990 a v jiném ústavu, nicméně studie byla na světě. A začala žít svým samostatným životem. Kolovala ve strojopisných kopiích v kruzích „šedé intelektuální zóny“. Josefova odvaha a pevnost charakteru mi zajistily pokoj od represivních složek režimu. Nejednalo se o „samizdat“ a já jsem nebyl „disident“.

Mezi Josefovým normativním „modelem řízení průmyslového podniku“ na straně jedné a mou deskriptivní studií o plánovacích hrách v systému uzavřeného hierarchického systému na straně druhé však zela propast. Součástí her „o plán“ a her „na plánování“, které jsem popisoval, byla také „hra na ochranu životního prostředí“. V osmdesátých letech byly stále zjevnější negativní externality. Vyjádřeno eufemisticky a žargonem tehdejší doby: následky „extenzivního typu rozvoje socialismu“ na životní prostředí a na zdraví populace už nešlo přehlédnout. Josef Vavroušek se upamatoval na svou zkušenost z africké mise a postupně se stal ekologem z profese. Ničivé následky hospodářského rozvoje se kupodivu projevovaly i v přeregulovaném socialistickém plánovacím systému, nikoli pouze v neregulovaném kapitalismu. K jejich studiu nebylo třeba cestovat do Afriky. Vznikaly zde, v srdci Evropy.

V závěru normalizace Josefu Vavrouškovi vyšla monografie. Je z ní patrné, že ji napsal erudovaný ekolog se širokým interdisciplinárním záběrem

a systémovým přístupem k problému. Jeho monografii však již nevydal pouhý rezortní výzkumný ústav, nýbrž Academia, nakladatelství ČSAV. Budoucího federálního ministra životního prostředí zastihla doba připraveného.

Listopad 1989 otevřel cestu k rozsáhlým společenským změnám. K nim patřil i étos nápravy zničeného životního prostředí, alespoň v prvních letech. To nám připomínají i dnešní konfliktní debaty o prolomení těžebních limitů hnědého uhlí v severních Čechách; ty vznikly právě tehdy. Ekologové prosadili i řadu dalších opatření v době, kdy národní i federální ministr pro životní prostředí byli jedni z nich a kdy se jako politici mohli opřít o širokou podporu veřejnosti. V krátké době se pak podařilo rychle zlepšit stav ovzduší i vodních toků. Později jako by doba daleko víc přála ekonomům. Neblahým potvrzením tohoto faktu je přetrvávající problém tzv. starých ekologických zátěží jako systémového defektu koncepce privatizace; ty se v řadě případů nepodařilo vyřešit dodnes, ani po čtvrtstoletí. K pochopení této okolnosti je nutné se vrátit k jednomu veřejně neznámému semináři, který se odehrál rovněž v listopadu, ale o tři roky dříve. Ekonomové přitom nebyli ani iniciátory, ani organizátory tohoto semináře, byli pouze přizvanými hosty.

Seminář s názvem „Sociologické a ekonomické souvislosti ekologického problému“, později krátce a podle místa konání nazývaný „Kosova Hora“, se konal ve dnech 3.–5. listopadu 1986 v jedné vsi na Sedlčansku, v chatě podniku, na jehož jménu už nezáleží. Seminář organizovaly a svolaly sekce Sociologie města Československé sociologické společnosti a Ekologická sekce Československé biologické společnosti (obě společnosti „při ČSAV“). Ve skupině dvanácti aktivních účastníků byli paritně zastoupení čtyři sociologové, čtyři ekonomové a čtyři ekologové. Oním přídomkem vědeckých společností „při ČSAV“ bylo v tehdejších poměrech zajištěno, že průběh semináře se nemohl vymknout totalitní moci a „byl pod kontrolou“. Jako jeden z účastníků jsem přednesené příspěvky v tištěné podobě mohl vidět až v reedici Centra pro otázky životního prostředí, které je publikovalo jako reprint v roce 2003, k desátému výročí založení COŽP na Univerzitě Karlově. V roce 1986 ještě nikdo nemohl tušit, že jen o několik let později bude možné účastníky semináře nalézt postupně v rolích vrcholových politiků české cesty privatizace, ministrů pro životní prostředí, a akademických hodnostářů společenských věd na půdě Univerzity Karlovy i v Akademii věd. Seminář čili přednesené příspěvky a následné diskuse poukázaly na několik skutečností, které i po letech stojí za zaznamenání.

a) To, že se seminář s tímto názvem mohl konat, bylo jistě zásluhou především iniciátorů (podepsáni byli pozdější profesori Jiří Musil a Bedřich Moldan). Navíc šlo o přiznání existence „problému“. A to problému vnímaného jako závažný i „těmi nahoře“.

b) Složením pozvaných účastníků seminář refleктоval skutečnost, že ekologický problém není (jen) starostí a úkolem přírodovědců, ale úlohou i pro společenskou vědu (zejména pro ekonomii). Implicitě se jednalo o perspektivu

„antropocénu“, tedy věku, v němž člověk ovlivňuje životní prostředí způsobem, který v předchozí historii nemá obdobu.

c) Pokud jde o „vnitřní model světa“ pozvaných řečníků, dá se s odstupem času říci, že všichni, tj. jak sociologové, tak rovněž ekologové i ekonomové už byli vyzrálí a „hotoví“ lidé. A v následujících letech, ba i desetiletích – kromě Josefa Vavrouška, kterému to již nebylo dopřáno – si „stáli na svém“. Usilovali o své životní angažmá tak, jak světu jednou porozuměli. Možná s drobnými odchylkami. To, že tyto vnitřní modely porozumění světu na sebe musely nutně narážet, bylo zřejmé zvláště při vzrušených debatách, jež na Kosově Hoře probíhaly i po skončení oficiálního denního programu semináře. Už tehdy šlo – a stále jde, ba víc než tehdy – o hodně. V sázce je nejen paradigma zmíněných disciplín, ale jde i o obecnější vztah přírodních a společenských věd.

d) „Kosova Hora“ se také dotkla vztahu vědy a náboženského pohledu na svět. Ovšem jen okrajově a příznačně pro onu dobu. Organizátoři semináře nechtěli akci vystavovat riziku konfliktu s „jediným vědeckým“ a současně jediným dovoleným světovým názorem, který deklaroval definitivní „vyrovnání se s náboženskou otázkou“. Když jsem totiž svému příspěvku o neracionalitě ochrany životního prostředí v „reálném socialismu“ jako motto předradil několik veršů z „Chvalozpěvu stvoření“ bratra Františka z Assisi, organizátoři semináře je zcenzurovali, vyškrtli. Oficiálně se o tomto rozměru ekologického problému pak už nemluvalo. Mimo rámec semináře se mi však od jednoho kolegy ekonoma dostalo poučení, že náboženství, jak všichni víme, na vědecký seminář nepatří. K závažnosti těchto otázek vztahu rozumu a víry, věd a náboženství, tehdy na Kosově Hoře a ještě dlouho potom neřešených, se ještě vrátíme v závěru tohoto jubilejního zamyšlení. Nejprve se však věnujme pokusu o myšlenkovou rekonstrukci toho, jak těmto existenciálním otázkám svého času rozuměl Josef Vavroušek. A nejen on, ale i jemu myšlenkově blízcí protagonisté a odpůrci doma i ve světě.

SYSTÉMOVÝ INŽENÝR A VIZIONÁŘ V ČESKÉM PROSTŘEDÍ

Absolventu Strojní fakulty ČVUT se v šedesátých letech minulého století dostalo především technického a teprve poté i ekonomického a společenskovedního vzdělání. Vavrouškův příspěvek pro Kosovo Horu se jmenuje „Antropogenní faktory ovlivňující kvalitu životního prostředí v Československu“. Krátký text v hutných tezích má jen několik stran. Je typický snahou o systematicčnost, o promyšlenou, vnitřně strukturovanou a hierarchicky uspořádanou klasifikaci všech faktorů a parametrů studovaného problému. O tři roky pozdější monografie pro nakladatelství Academia má podtitul „Polystrukturální a systémový přístup“ a jde v ní o modelování nejen „průmyslového podniku“, ale o daleko obecnější úlohu; o aplikaci systémového přístupu na „biologické a sociální objekty“. Systémový inženýr – řeklo by se „technokrat“ – však o další čtyři roky později koncipuje a edituje (spolu s přírodovědcem Pavlem Nováčkem) sborník přednášek „Lidské hodnoty a trvale udržitelný způsob života“ (Olomouc 1993). Vysoký státní úředník a politik, exministr toho času zaměstnaný v Ústavu aplikované ekologie v Kostelci nad Černými lesy, zve k řešení axiologického problému filosofy, psychology, sociology, kulturology a pedagogy. Ve sborníku nalezneme jména s vysokým renomé a příspěvky, jejichž hodnota ani po více než dvou desítkách let nevyprchala. Hana Librová, Erazim Kohák, Libor Musil, oba editoři čili Josef Vavroušek a Pavel Nováček, abych uvedl alespoň ty nejvýznamnější. Ekonomové tu ale scházejí. Ti v roce 1993 řešili docela jiné problémy, v nichž spatřovali „úkol naší doby“. Konzistentně se svým „vnitřním

modelem světa“ a jeho pochopením. Možná nejcennějším reedičním počinem by bylo zpřístupnění sborníku dnešním studentům ekonomie.

Jak se ovšem mohlo přihodit, že ze systematicky strukturované klasifikace ekologického problému mohli „vypadnout“ právě ekonomové, když krátce předtím bylo konstatováno, že „ekonomů je dnes více než za všechny předchozí generace dohromady“? (Robert V. Eagly v r. 1974). Benjamin Ward dva roky předtím konstatuje, že podle tehdy vykazovaného standardního indexu publikovaných článků z oblasti ekonomické teorie se počet akademických ekonomů věnujících se výzkumu pohybuje v řádu tisíců až desítek tisíc, rozumí se ve světovém měřítku. V našich českých podmínkách začátku devadesátých let přešla skupina akademicky vzdělaných ekonomů do praktické politiky (či do byznysu), a tak by jejich absenci v ekologickém sborníku šlo vysvětlovat jejich zaneprázdněností privatizací a transformací. Toto vysvětlení však nepostačí. Už Kosova Hora ukázala, že ekologové a ekonomové tvoří spíše protichůdné než spolupracující tábory a že sociologové se přiklánějí k jednomu či druhému, podle osobních vyznávaných hodnot. Výjimky existovaly již tehdy, ale spíše v mezinárodní vědecké komunitě než u nás. Pro pochopení kontextu doby v raných šedesátých letech je nutné malé zamyšlení věnované našemu domácímu prostředí a vlivům, které na něj působily ze světa. A to navzdory tendencím k izolacionismu za hradbami jediné povolené, protože „jediné vědecké“ ideologie.

To, že strojní inženýr Vavroušek se hledal v systémové vědě, nebylo náhodné. Šedesátá léta v Československu této nové disciplíně přála. Ba i averze vůči kybernetice jako „buržoazní pavědě“ byla již věcí minulosti. Byly vydány překlady z prací Oskara Langeho „Celek a vývoj ve světle kybernetiky“ v originálním anglickém vydání s podtitulem „Obecná teorie chování systému“. Nebo práce Stafforda Beera „Kybernetika a řízení“. Budoucí „prognostici“ již experimentovali s modely „průmyslové dynamiky“ Jay Forrestera. Oldřich Kýn vyučující ekonomii na Univerzitě Karlově a Pavel Pelikán se vzděláním elektroinženýra napsali vlastní prvotinu „Kybernetika v ekonomii“. Ideové uvolnění umožnilo ovšem i překlady děl, jež se také vyznačovaly holistickou perspektivou, navíc ale též ukotvením v teologii a filosofii biologických věd. Naši generaci silně oslovil překlad „Místo člověka v přírodě“ (1967) a „Chut' žít“ (1970) Pierra Theilhada de Chardin, francouzského geologa, paleontologa, teologa a jezuitského kněze, který učinil velkolepý pokus o symbiózu vědeckého pohledu a biblického poselství o člověku a jeho místě ve vesmíru. (Jeho další monografie „Vesmír a lidstvo“ byla u nás vydána až v r. 1990). Zatímco „systémová věda“ svou interdisciplinarností a holismem se mohla zdát konzistentní s potřebami centrálního plánování ideologů socialismu (Oskar Langemu i Staffordu Beerovi šlo navíc připočítat i faktickou účast na politických experimentech podobného typu v komunistickém Polsku a v socialistickém pokusu v Chile za Salvatora Allende-ho), ideová koncepce jezuitů de Chardina takové laciné charakteristice unikala.

Jak svou hloubkou, tak rovněž ukotveností v Kristu, který je v jeho pojetí alfou i omegou úlohy člověka na planetě Zemi i ve vesmíru.

Všechny tyto přístupy byly ovšem filosoficky vzdálené hlavnímu proudu ekonomie, k němuž se hlásila část mladé generace ekonomů, již spojovala především touha věnovat se jiné než vládnoucí marxistické ekonomii (viz „Klub mladých ekonomů“ založený během Pražského jara roku 1968 s vůdčí rolí Václava Klause). Ten ve svém příspěvku pro Kosovu Horu formuloval jakési „dvacatero ekonoma v tezí“, kde se pokusil o formulaci paradigmatu ekonomie jako vědy. Jeho silné vnitřní přesvědčení o jediné vědě, ekonomii, vedlo ke stejné silnému imperativu: ani ekologové nesmějí o ekonomických subjektech předpokládat nic dalšího. Nesmějí se uchýlovat ani k utopiím snů, ani k inženýrským postojům techniků a „systémových vědců“. Poslední charakteristika se mohla týkat právě Josefa Vavrouška. Nebýt toho, že Josefovi šlo stěžejně vytýkat „podceňování složité struktury společenských vztahů“. Lidské hodnoty slučitelné s trvale udržitelným způsobem života byly vším jiným než inženýrským technokratismem. A Josef rozhodně nebyl utopickým snělkem. Spíše hlubokým vizionářem.

Jádro generačního sporu je možno spatřovat právě v tomto bodě. Kdo je člověk a co jsou „lidské hodnoty“? Jaký je úděl člověka na Zemi v jeho čase biologickém, ale i v kosmické perspektivě? Václav Klaus jako „mladý ekonom“ ve svém „dvacateru“ nastolil několik zásadních otázek metodologie a strategie ekonomie jako vědy. Sám však, v porovnání s ekology, vytyčuje jednu oblast jako klíčovou: Jak zacházet s budoucností?! Ekonomie fyzikální čas „diskontuje“ a budoucnost zatěžuje diskontním faktorem. Tato „politická aritmetika“ čili „počet úrokový a procentní“ je samozřejmě dávno známa. Přesto je působivý konkrétní příklad, který (tehdy rovněž) „mladým ekologům“ demonstruje, že při diskontu času ve výši 6 % má po dvaceti letech budoucnost pro „člověka ekonomického“ váhu pouhých 15 % času přítomného, aktuálního. Strojní inženýr konvertující k ekologii tento příklad nepochybně chápal. Co však nechápal, byla krátkozrakost ekonomů při tak nezodpovědném nakládání nejen s vlastní budoucností, ale s budoucností nás všech. Pro evolučního biologa, ale také pro geologa, paleontologa či klimatologa je totiž (skoro jako „pro Boha“) „tisíc roků jako jeden den, který minul a jako noční hlídka“ – řečeno slovy žalmisty. Naštěstí se již v době generačního sporu mladých ekonomů a ekologů ve světě vyskytovali ekonomové senioři, kteří tento konflikt chápali.

Například profesor Hirschleifer definoval výrobu jako „směnu“ s přírodou. Profesor Boulding neváhal použít sarkasmus, podle něhož víru v trvalý exponenciální ekonomický růst na naší omezené Zemi může zastávat „jen blázen, nebo ekonom“. Spoluzakladatel „General Systems Theory“ se však neutíkal jen k sarkasmům či bonmotům, ale korektně argumentoval proti své vlastní disciplíně, ekonomii. Té by rozhodně nemělo jít o peníze vždy až v první řadě. V kontextu našeho tématu si tento systémový ekonom a ekolog, zbožný americký kvaker a mystik, zaslouží více pozornosti. Profesor Benjamin Ward z Kalifornské

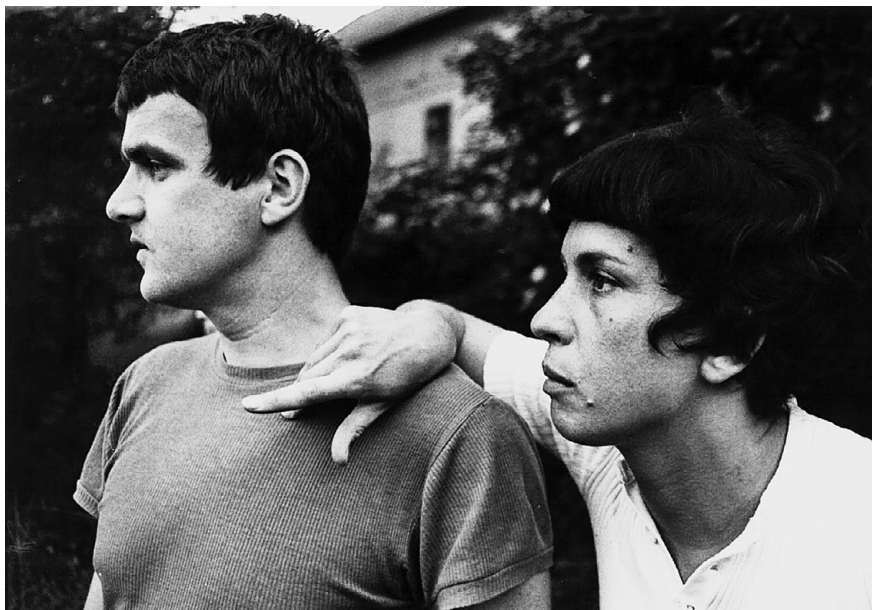
univerzity si již před několika desetiletími kladl otázku: „Co je na ekonomii špatně?“ Oba tito myslitelé se pokusili o zásadní změnu své disciplíny. Avšak neuspěli. Kritický odstup od vlastní disciplíny – jako „její svědomí“ – prokázal později daleko známější profesor Amartya Sen (oceněný v roce 1998 Nobelovou cenou za ekonomii). Když je dnes stále zjevnější zbloudění „hlavního proudu“ ekonomie, je třeba nabídnout alternativu. Pokusme se (v zájmu budoucích generací) hledat u těchto tří autorit poučení.

C. FOTOGRAFICKÁ PŘÍLOHA

Autoři vyjadřují své poděkování paní Ing. Evě Vavrouškové a Nadaci Partnerství za poskytnuté fotografie, z nichž vznikl tento výběr. Naší snahou bylo přiblížit Josefa Vavrouška dnešnímu čtenáři, pamětníkům i mladým, a to nejen jeho myšlenkovým odkazem, ale i jako člověka.

Z expedice LAMBARÉNÉ 1968

S Evou léta sedmdesátá

Při zakládání Občanského fóra s Petrem Voleníkem

Federální ministr životního prostředí
na konferenci v Norsku 1991

Doprovází prince Charlese u zámku Jezeří

Konference ministrů životního prostředí v Dobříši 1991

Na výletě s Evou a dcerou Petrou 1992

S Evou 1992

Josef Vavroušek v roce 1992